

О.М.Івасюк

Чернівецький національний університет

ВЛАДА Й УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Діяльність української еміграції завжди привертала увагу дослідників насамперед вмінням налагоджувати щоденне життя, розбудовувати різноманітні інституції, встановлювати ділові контакти з представниками урядових кіл, які б поліпшували процес адаптації в новому середовищі.

Друга хвиля в історії української еміграції характеризується появою політичних емігрантів, які зуміли зберегти вірність ідеалам державної незалежності України, стати на захист культури, освіти народу. Центром стала міжвоєнна Чехословацьчина, з якою пов'язані культурні стосунки протягом багатьох століть. Сюди через табори інтернованих воїнів у Німецькому Яблонному, Йозефові, Ліберець прибули колишні воїни, політичні діячі Центральної Ради, Директорії УНР, воїни Української Галицької Армії. З Італії перемістились "касінци" - полонені з часів Першої світової війни, частина переїхала через Німеччину з польських таборів. Також еміграцію формували вихідці з Кубані, які навчались в українських вищих навчальних закладах Чехословацьчини. Найчисленнішою соціальною верствою було селянство з невисоким рівнем освіти.

Значна частина свідомої національної інтелігенції, відомою в себе на батьківщині завдяки науковій і політичній діяльності, змушена була виїхати з України через загрозу репресій.

Важливою умовою остаточного оформлення політичної еміграції як явища був приїзд великої кількості студентів на навчання, серед якої поширювалися нові політичні ідеї щодо майбутнього України.

Влада Чехословацьчини на чолі з президентом Т.Масариком прихильно поставилась до великої кількості переселенців. Відомий український поет О.Олесь присвятив йому з нагоди 70-річного ювілею вірш, в якому висловив почуття вдячності українських емігрантів:

Блажен стократ, хто не стулив очей
І йшов вночі все вище й далі...
Хто, як великий Мойсей,
Приніс народові скрижалі.
Блажен народ, що зрозумів
Слова й думки свого пророка
І стріти сонце полетів, коли була ще ніч глибока.
Благословенне будь ім'я
Проводиря, борця, титана!
В цей день без сліз журба моя,
І тихше стогне рана [6, 546].

Йозеф Шкворецький у статті "Чеські письменники: політики поневоли" пише про Масарика: "У середньому віці він цілком віддався політиці й став першим президентом Чехо-Словацьким, свого роду філософом-

королем, який у морі фашистських і напівфашистських країн Європи 1920-30-х рр. створив острів ліберальної демократії, безприкладної в тій частині Європи” [11, 21].

Українське питання хвилювало Т.Г.Масарика. Із чеських політиків він був першим, хто багато уваги приділив йому. Основоположні тези гуманістичної філософії полягали в тому, що “пригноблення народу є гріхом проти людства й людяності” [12, 605]. У статті “Чеське питання” накреслив цілу програму, як вивчати, пізнавати й вирішувати слов’янську взаємність. Ця програма робоча, у короткій формі її можна визначити так: “Любов до слов’янства повинна бути усвідомлена. Не закриваймо помилку і сумних сторінок поодиноких слов’янських народів, не біймося прямої та мужньої критики. Наше слов’янство повинно бути усвідомленим”.

Т.Масарик надіслав І.Франку в 1896 р. книгу “Карел Гавлічек”, де автор органічно розвиває “погляд цього мученика за вільне мислення і народне чеське самоусвідомлення” [15, 15]. Позналилися вони у Відні 1893 р., коли Т.Масарик був послром до Австрійського сейму. У Львові 1901 р. виходять вибрані твори Карла Гавлічка Боровського в перекладах І.Франка з присвятою Т.Масарика.

Львівська університетська молодь 1901 р. демонстративно виїхала на навчання до Праги на знак протесту проти відмови відкрити український університет. Лекції у Празі читав Т.Масарик і, як згадує І.Брик, вчений-латиніст, на його лекції ходили з таким биттям серця і палаючими очима, як магометани до Мекки [13, 21]. В українських студентів думки Масарика про свободу мислення, про необхідність говорити завжди й усюди правду викликали повагу. Масарик-інтелектуал витворював нові, необхідні народові думки, і Масарик-політик вводив їх у чеське життя, у різні сфери культури.

В еволюції поглядів на українське питання Т.Масарик пройшов три етапи: до І-ї світової війни як філософ-політик; протягом І-ї світової війни як революціонер; після війни – як державник. Цю еволюцію відзначає Є.Маланюк у статті, присвяченій видатному політику: “А тому Масарик-політик і Масарик-державник, Масарик-учитель народного життя є запорукою нашого слов’янської взагалі і власне української реальної віри у справді світле майбутнє” [14].

1907 р. у Віденському сеймі проголосив філософсько-політичну промову про ситуацію на Східній Галичині. Тісні контакти мав Т.Масарик із літературознавцем, поетом, організатором наукового життя українців Чехословаччини О.Колессою, поетом, політичним діячем М.Шаповалом (Срібнянським), письменником В.Винниченком. О.Колесса протягом 20-30-х рр. домагався забезпечення УВУ, в Архіві Канцелярії Президента є записи О.Колесси на прийом до Т.Масарика.

Але все ж літературне життя було повне несподіванок. Випадок С.Черкасенка підтверджує це.

С.Черкасенко перебував у Чехословаччині з 1 жовтня 1923 р., де став представником Українського Громадського Комітету в ЧСР в Ужгороді. Міністерство Закордонних Справ ЧСР виділило в 1923 р. стипендію 1500 крон, пізніше зменшену до 1000 крон [2]. С.Черкасенко написав в Ужгороді значну кількість п’єс, повістей, поезій. Особливо відзначився тим, що писав високохудожні твори для закарпатських пластунів, підтримуючи й розвиваючи патріотичний дух.

Ця суто письменницька діяльність викликала супротив у влади ЧСР. 25.07.1928 р. С.Черкасенко отримав від президентки поліцейського управління листа про те, що протягом 14-ти днів має покинути ЧСР, бо, як написано в листі: “берете активну участь у політичному житті на території цієї землі і тим втручаєтесь у внутрішні проблеми держави. Проблема вигостити Вас як “проблемного” іноземця є в інтересах держави” [2]. Покинути Закарпаття примушували й дружину письменника, Євгенію Іванову, яка була актрисою й участі в політиці взагалі не брала.

С.Черкасенко захищається. Він пише декілька листів із поясненням, що йому немає куди виїжджати – хоча в Радянській Україні вже існували ознаки терору, йому відмовлено в проханні туди повернутися. С.Черкасенко написав 1.08.1921 р. до канцелярії Президента. Але був змушений покинути Ужгород і поселитися в Горних Черножицях біля Праги. 16.06.1930 році отримує листа, в якому підтверджується заборона проживання в Прикарпатській Русі та Словаччині. Адаптуватись у нових умовах було для С.Черкасенка складно, але все ж він входить у коло тодішніх письменників і науковців Праги, очолює в 30-х рр. Спілку українських письменників та журналістів, проводить активну діяльність щодо з'ясування умов життя й праці “робітників пера”. На засідання Товариства прочитав невідомі твори “Померлі душечки” та “Щось ніби символічне”, в яких йдеться про життя на еміграції. Українець, колишній політичний діяч і патріот, опинившись у Празі, одружився з чешкою, розбагатів і “помер” духовно для своєї Батьківщини. А його товариш, колишній воїн, працюючи робітником, лише і мріє про визволення України й навіть складає план, як туди повернутися й підняти повстання. Робітник, знайшовши свого давнього товариша, доброго організатора, сподівається, що той йому допоможе. Але “ідеаліст” – тепер власник вілли і про ніякий порятунок України не думає.

Праця українських письменників та науковців у Чехословаччині відзначалась інтенсивністю та розмаїттям. Так, наприклад, лише в Празі в 1934 р. щотижня проходило 10-20 різноманітних літературних, мистецьких, культурно-освітніх заходів.

1. Архів високого педагогічного інституту ім. М.Драгоманова в Празі (Слов'янська бібліотека в Празі). – Комунікат Ч.1 тимчасової ради об'єднання української еміграції. Ч.1112. - Арк.1-3; лист С.Смаль-Стоцькому від Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі ім.М.Драгоманова; Ч.182. – Арк. 1-2; звернення організаторів створення Союзу українських емігрантів. Ч.298.-Арк.1; відповідь з канцелярії президента Чехословаччини. Ч.48.- Арк.1.
2. Архів УМ. Statni okremi arhiv v Praze, kart.31/681.
3. Григоріїв Н. Підстави української національно-державної політики // Нова Україна. – Прага. - 1923. - №4. – С.70-78.
4. Маруняк В. В кузні соборницьких характерів // Українська гімназія в Чехії (1925-1945). Альманах Української гімназії в Празі-Ржавинцях-Модржанах (за ред.Маруняка В.). – Мюнхен, 1975. – С.16-38; 42-115.
5. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч. I. - Прага, 1942. – 369 с.
6. Олесь О. Г.Масарику // Твори: У 2-х т. - Т.1 - К., 1990. – С.546.
7. Потульніцький В.А. Державознавство в українських емігрантських

- центрах міжвоєної доби // Потульніцький В.А. Історія української політології. – К., 1992. – С.26-42.
8. Сергійчук В. Трагедія музею визвольної боротьби України в Празі // Золоті Ворота . - 1993. - Вип. 3. – С.20-31.
  9. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані воєняки українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація та, культурно-просвітницька діяльність (1919-1924). - К., 2000. – С.75-128.
  10. Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. - К., 1994. – 258 с.
  11. Шкворецький Й. “Чеські письменники: політики поневоли”// Сучасність. - 1990. – Ч.10. – С. 17-29.
  12. Boczkowski H. Poznámky k otázce ukrajinské // Slovanský přehled. Praha. - 1925. – Č.9-10. – S.604-608.
  13. Bryk I. Masaryk a ukrajinci-rusíni// T.G.Masarykovi k Šedesátým narozeninám/ Praha, 1910. – S.19-23.
  14. Malanjuk E. T.G.Masaryk // Українське життя. Подєбради, 1925. – 7 бер.
  15. Franko I. Moje styky s Masarykem // T.G.Masarykovi k Šedesátým narozeninám. Praha, 1910. – S. – 15-17.

Summary

The article contents Masaryk's view about the ukrainian problem and his connection with ukrainian writers. The author underlines that the emigration life of the writer is full difficulties and surprise taken as an example the life of S.Cherkasenko in Czechoslovakia.

Стаття надійшла до редколегії 9.12.2003